

BOTĀNIKEI UN VEĢETĀCIJAS PĒTNIECEI LAIMAI TABAKAI 100
100 YEARS ANNIVERSARY OF BOTANIST AND VEGETATION
RESEARCHER LAIMA TABAKA

Valda Baroniņa, Ilona Jepsena, Ivars Kabucis

Latvijas Botāniķu biedrība
 E-pasts: valda.baronina@ldf.lv

Kopsavilkums. Laima Tabaka (1924–2000) ir ievērojama latviešu zinātniece – botāniķe, Latvijas veģetācijas pētniece, floras aizsardzības pamatu licēja, vairāk nekā 170 publikāciju autore. Laima Tabaka dzimusi Ļeņingradā (Sanktpēterburgā). 1949. gadā beigusi Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultāti, pēc tam studējusi aspirantūrā Maskavas Valsts Universitātē, kur 1955. gadā aizstāvēja disertāciju. 1956. gadā uzsāka darbu Bioloģijas institūtā pie veģetācijas kartēšanas un ģeobotāniskās rajonēšanas tēmas, darba rezultātā sagatavota veģetācijas karte (M 1 : 200 000) un izdalīti Latvijas ģeobotāniskie rajoni. No 1970. gada Laimas Tabakas vadībā sākās darbs pie tēmas “Latvijas PSR flora”, kā rezultātā 20 gadu laikā izpētīta visu 8 ģeobotānisko rajonu flora. Par katru no tiem izdota monogrāfija ar rajona floras un veģetācijas izvērtējumu, kā arī anotēts vaskulāro augu sugu saraksts, kas publicēts 1988. un 1999. gadā. Laima Tabaka bija arī viena no redaktoriem Baltijas valstu floras izdevumiem, kuri publicēti Tartu no 1993. līdz 2003. gadam. Balstoties uz darba gaitā iegūtajiem datiem, organizēta augu sugu aizsardzība Latvijā un Baltijas reģionā, kā arī veidotas īpaši aizsargājamas dabas teritorijas, no kurām daudzas tagad ir Eiropas aizsargājamo teritoriju Natura 2000 tīklā.

Summary. *Dr. biol. Emeritus Laima Tabaka (1924–2000) was a Latvian botanist, an outstanding developer of scientific bases for research and protection of the Latvian plant life and an organizer of Latvian botanical research. Author of more than 170 publications. Tabaka was born in Leningrad (St. Petersburg). In 1949, she graduated from the Faculty of Biology of the University of Latvia, studied as an assistant professor at Moscow State University, and in 1955 defended her doctor thesis. In 1956, Tabaka began her work in the Institute of Biology leading a team, which developed a vegetation map on a scale of 1 : 200,000 and biogeographical division of Latvia. In 1970, under the leadership of Tabaka, the team began to study Latvian flora. Lists of vascular flora of Latvia were published in 1988 and 1999. Tabaka was also the co-editor-in-chief of “Flora of the Baltic Countries”, three volume work published in Estonia from 1993 to 2003. The data obtained, ensured the scientific basis for the protection of plant species and the establishment of protected territories, including participation in the Red Book of the Baltic region and in the network of the EU (Natura 2000).*

ĢIMENE UN SKOLAS GADI ĻEŅINGRADĀ

2024. gada 16. oktobrī atzīmējam simtgadi vienai no 20. gadsimta otrās puses ievērojamākajām latviešu botāniķēm – Laimai Tabakai. Viņas vecāki – Emma Ilmere un Verners Melnalksnis (1. attēls) – satikās Krievijā, kur Emmas ģimene bija nonākusi bēgļu gaitās, bet Verners 1915. gadā bija mobilizēts krievu armijā. Vētrīnajā pēcrevolūcijas laikā satikušies un sareģistrējušies, un 1924. gada 16. oktobrī Ļeņingradā (tagad Sanktpēterburgā) piedzima Laima Melnalksnis.

1. attēls. Laimas vecāki Emma Ilmere un Verners Melnalksnis Ļeņingradā 1920-ajos gados
(foto: šis un turpmākie – no Laimas Tabakas personīgā arhīva).

Figure 1. Laima's parents Emma Ilmer and Verner Melnalksnis in the 1920s.

Verners Melnalksnis 1935. gadā beidza Ļeņingradas kalnu institūtu un, būdams ģeologu ekspedīciju vadītājs, strādāja polārajos Urālos un Aizkaukāzā. Vēlāk, jau pēc kara Latvijā (3. attēls), bija Zemes bagātību institūta un LPSR ZA Ģeoloģijas un Ģeogrāfijas institūtu direktors, LPSR Nopelniem bagātais ģeologs. Tēva darba saistība ar dabu noteikti raisīja arī Laimas interesi par to – ir saglabājušās viņas pierakstu burtnīcas no t.s. dzīvās dabas stūrīša, kur Laima 8 gadu vecumā veica eksperimentus, novērojot un salīdzinot zirņu un auzu augšanu. Laima mācījās Ļeņingradas 384. skolā, vasarās vairākkārt ar māti viesojās ekspedīcijās pie tēva Aizkaukāzā, par ko palika spilgtas atmiņas un iespaidu pieraksti.

2. attēls. Laima apmēram 10 gadu vecumā ar māti Ļeņingradā.

Figure 2. Laima with her mother.

3. attēls. Laima ar tēvu 1940-to gadu vidū, Latvijā.

Figure 3. Laima with her father in the 1940s.

Kad Laimai bija 17 gadi, sākās karš. Viņa ar māti un vecmāmiņu atradās Ļeņingradā un piedzīvoja visas pilsētas blokādes šausmas. Vecmāmiņa nomira jau pirmajā kara gadā, bet Laima ar māti un ar savām klasesbiedrenēm sāka strādāt hospitālī, kopt ievainotos. Iespējams, ka šis laiks radīja interesi par medicīnu, jo 1943. gadā Laima iestājās Ļeņingradas 2. Medicīnas institūtā (Latvijas Nacionālais arhīvs). To viņa nepabeidza, jo pēc Rīgas atbrīvošanas no vāciešiem 1944. gada rudenī vecāki beidzot nolēma atgriezties Latvijā, un Laimai nācās šķirties no dzimtās pilsētas, no draugiem, no studijām. Ģimenē vecāki ar Laimu sarunājās latviski, bet rakstīt latviski Laima iemācījās tikai 20 gadu vecumā, sākot dzīvot Latvijā.

STUDIJAS LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ

Latvijā Laima tomēr nolēma studēt nevis medicīnu, bet gan bioloģiju, un 1944. gada 1. decembrī viņa kļuva par Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātes 1. kursa studentu. Viņas kursabiedri bija Kornēlija Birkmane, Nora Sloka, Gundega Ozoliņa, Voldemārs Zelmēns un citi (4. attēls).

4. attēls. Laimas Tabakas 50 gadu jubilejā 1974. gadā kopā ar kursa biedrenēm Kornēliju Birkmani (pa kreisi) un Gundegu Ozoliņu (vidū).

Figure 4. Laima Tabaka with fellow students Kornēlija Birkmane and Gundega Ozoliņa in 1974.

Visvairāk Laimai atmiņā bija palicis prakses laiks Pļaviņu apkārtņē profesora Paula Galenieka vadībā, kurš spējis ieinteresēt studentus dabas izpētē, īpaši botānikā. Studijas Laima beidza ar izcilību 1949. gadā. Viņas diplomdarba tēma bija “Salacas augšteces palieņu pļavu ģeobotāniskie pētījumi” (Мелналкнис, 1949), darba vadītāja – Emīlija Ozoliņa, oponents – Pauls Galenieks. Pētāmais reģions aptvēra Salacas abus krastus, sākot no iztekas no Burtnieku ezera līdz Mazsalacas pilsētai. Vietas izvēle, visticamāk, nebija nejauša – Mazsalaca ir Laimas tēva dzimtā pilsēta. Diplomdarba mērķis – izpētīt palieņu pļavu fitocenozes, veikt veģetācijas izpēti atkarībā no augšanas apstākļiem un cilvēka ietekmes. Darba gaitā tika ierīkoti 76 parauglaukumi (100 m²), aprakstītas 35 asociācijas, dots pilns pētāmā reģiona augu saraksts ar 274 vaskulāro augu un 12 sūnu sugām. Caurskatot šo sugu sarakstu no mūsdienu skatījuma, jākonstatē, ka šajā upes posmā pirms 76 gadiem, visticamāk, ir bijuši bioloģiski vērtīgi zālāji (BVZ) ar bagātu floristisko sastāvu. Par to augu sarakstā liecina arī 17 BVZ indikatorsuga. Mūsdienās, kā redzams dabas datu pārvaldības sistēmā “Ozols”, šajā posmā vairs nav konstatēts neviens BVZ. Interesi izraisa arī dzeltenās akmeņlauzītes *Saxifraga hirculus* pieminēšana kopējā sugu sarakstā, diemžēl sīkākas informācijas par šo reto sugu darbā nav.

Studiju laikā Laima bija Latvijas Universitātes studentu zinātniskās biedrības vadītāja vietniece. Šīs biedrības vadītājs bija Kārlis Tabaks, un kopējās intereses zinātnes laukā pārauga mīlestībā. Pēc studiju beigām 1949. gadā viņi izveidoja ģimeni, un Laima no Melnalksnes kļuva par Tabaku.

KURZEMES AUGSTO PURVU AUGĀJA PĒTĪJUMI

Tajā pašā gadā Bioloģijas fakultāte Laimai piedāvāja iespēju studēt aspirantūrā Maskavas Valsts universitātē Ģeobotānikas katedrā slavenu krievu zinātnieku prof. Stankova un prof. Tjurernova vadībā. Disertācijas tēma bija “Piejūras zemienu oligotrofie purvi”. Materiāls disertācijai ievākts no 1950. līdz 1952. gadam sešos Ķemeru apkārtnes purvos 10 850 ha platībā (Ķemeru lielais tīrelis, Mazais tīrelis, Zvejnieku tīrelis, Raganu purvs, Zaļais purvs un Slokas purvs). Pētījumu mērķis bija Piejūras oligotrofo purvu veģetācijas, stratigrāfijas un ģenēzes raksturojums. Tika izdalīti 11 asociāciju kompleksi saistībā ar mikroreljefa formu maiņu purvu teritorijā. Stratigrāfijas vajadzībām purvos tika ņemti paraugi no 34 urbumiem, dziļākais urbums bija 9 m Raganu purvā, izanalizēti 620 kūdras paraugi (botāniskais sastāvs, sadalīšanās pakāpe, minerālvielu saturs, kokaugu sugu putekšņu identifikācija), izdalīti 3 kūdras tipi un 27 kūdras veidi. Tā kā disertācija iekļāva dabas resursu aprakstus, tai bija noteikts valsts noslēpuma statuss un darbs pēc aizstāvēšanas nebija pieejams (Latvijas Nacionālais arhīvs). Daļējs tēmas izklāsts atrodams 1955. gadā publicētajā rakstu krājumā “Latvijas PSR veģetācija” rakstā par Piejūras zemienu oligotrofajiem purviem (Табакс, 1955). Purvu izpētē Laimas galvenā skolotāja bija pazīstamā purvu pētniece docente Marija Galeniece (5. attēls), ar viņu kopā Laima sagatavoja vairākas nozīmīgas publikācijas par purvu veģetāciju, tostarp arī “Latvijas PSR sfagnu sūnu noteicēju” (Galeniece, Tabaka, 1962).

5. attēls. Laima Tabaka un viņas skolotāja purvu izpētē Marija Galeniece.
Figure 5. Laima Tabaka and her teacher in the study of peatlands Marija Galeniece.

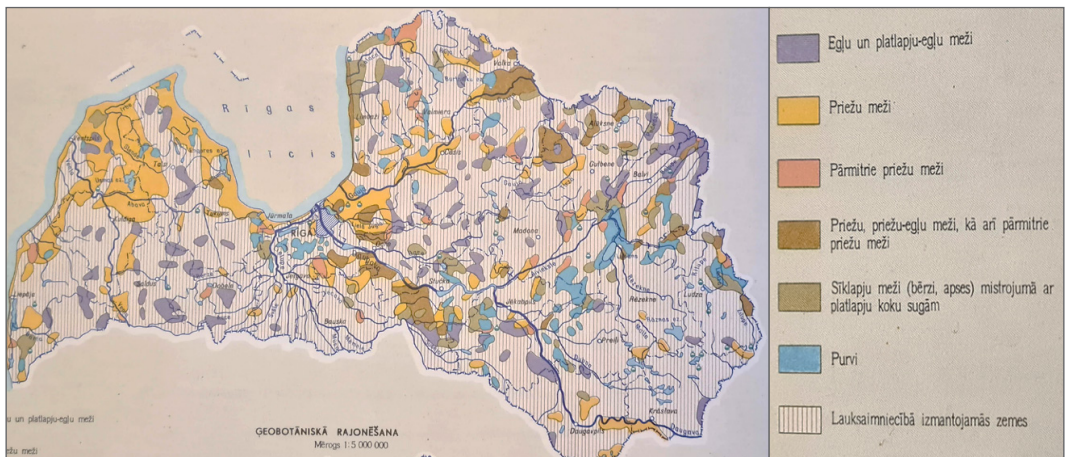
LATVIJAS ĢEOBOTĀNISKĀ KARTE

No 1953. gada septembra Laima Tabaka sāka strādāt nesen izveidotajā Latvijas Zinātņu akadēmijas Bioloģijas institūta Botānikas laboratorijā (Latvijas Nacionālais arhīvs). Šajā laikā tika pabeigta disertācija un 1955. gadā Maskavā aizstāvēta. Tajā pašā gadā Laimai piedzima otra meita – Valda, kura arī vēlāk kļuva par botāniķi. 1956. gadā, atgriežoties darbā pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma, Laima aktīvi iesaistījās laboratorijas dzīvē. 1957. gada pavasarī viņa kopā ar ZA Botāniskā dārza darbinieci, vēlāk pazīstamo sūnu speciālisti Austru Āboliņu, piedalījās ekspedīcijā Vidusāzijā – Kizilkuma un Karakuma tuksnešos, kā arī Amudarjas grīvā (6. attēls). Šīs ekspedīcijas mērķis bija ievākt augus gan Botānikas laboratorijas, gan Botāniskā dārza vajadzībām. Ekspedīcijas gaita atspoguļota arī grāmatā “Kur Amudarja plūst” (Rumans, 1958).

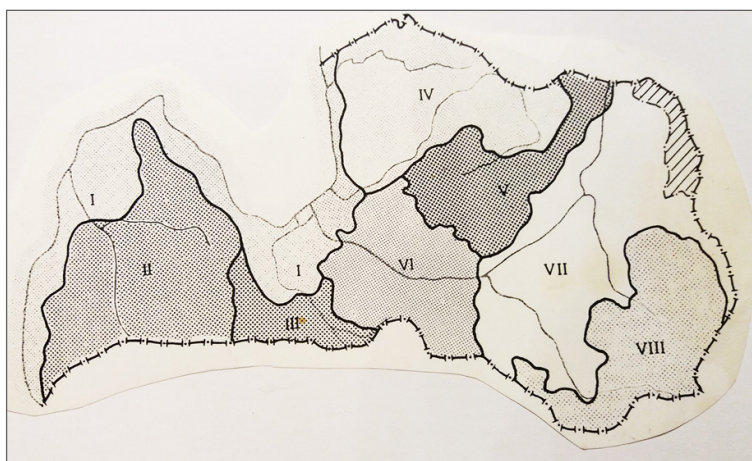
6. attēls. Ekspedīcijā Karakuma tuksnešī kamiela mugurā.
Figure 6. On an expedition in the Karakum desert on the back of a camel.

Botānikas laboratorijā kopš 1953. gada bija uzsākta jauna tēma “Latvijas PSR veģetācija”. Darbu veica sadarbībā ar pārējām Baltijas republikām Vissavienības projekta ietvaros, kuru koordinēja V.L. Komarova Botānikas institūts. Sākumā darba grupu Latvijas veģetācijas izpētē un kartēšanā vadīja Marija Galeniece, bet no 60-to gadu sākuma Laima Tabaka praktiski kļuva par galveno veģetācijas kartēšanas darbu vadītāju. Īpaši viņas interešu lokā bija purvi un meži, bet G. Sabardina, kura tolaik bija laboratorijas vadītāja, pētīja pļavas. Pirmā plašākā publikācija par Latvijas veģetācijas rajonēšanu nāca klajā 1958. gadā grāmatā “Latvijas PSR veģetācija” (Galeniece et al., 1958). Darbs pie veģetācijas kartēšanas noslēdzās 1964. gadā ar Latvijas veģetācijas kartes sagatavošanu (M 1 : 200 000) (Tabaka et al., 1965). Kartes leģenda izstrādāta, pamatojoties uz apjomīgu daudzumu augu sabiedrību aprakstiem, veidota pēc tipoloģiskā principa saistībā ar fiziogēogrāfisko vidi – augsnēm, reljefu, klimatiskajiem apstākļiem. Kartes sagatavošanā leģendā izmantoti 66 dažādu krāsu un veidu apzīmējumi. Arī šī karte, līdzīgi kā L. Tabakas disertācija, tika noslepenota un publicēšana nebija atļauta, tomēr shematiskās veģetācijas kartes plaši izmantoja skolu atlantos (7. attēls) un bija publicētas vairākkārt (Galeniece et al., 1968; Galeniece et al., 1988).

7. attēls. Veģetācijas karte skolām, 1988.
Figure 7. Vegetation map for schools, 1988.

Šis apjomīgais darbs fiksēja un raksturoja veģetācijas situāciju Latvijā 1950.–60. gados, un par to ir interese arī mūsdienās. Uz veģetācijas kartēšanas pamata izstrādāja Latvijas teritorijas ģeobotānisko rajonēšanu, kuras galvenos principus sagatavoja Laima Tabaka (Tabaka, 1967). Ģeobotāniskais rajons ir teritorija, kas nodalīta pēc reģionālām veģetācijas pazīmēm, pamatā liekot augsnes rajonus. Latvijā izdalīti 8 ģeobotāniskie rajoni (8. attēls), kā arī katrā no tiem – vairāki mikrorajoni.

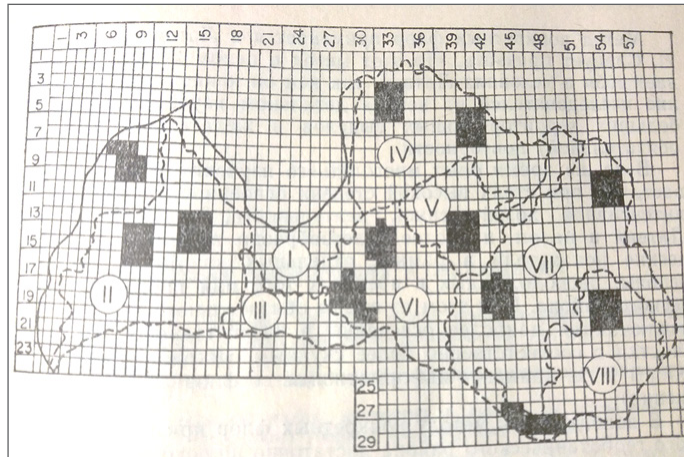
8. attēls. Latvijas 8 ģeobotāniskie rajoni.
Figure 8. 8 geobotanical districts of Latvia.

LATVIJAS ĢEOTĀNISKO RAJONU KONKRĒTO FLORU PĒTĪJUMI

No 1970. gada Botānikas laboratorijā sākās darbs pie jaunas tēmas “Latvijas PSR flora”. Par tēmas vadītāju kļuva Laima Tabaka un no 1973. gada arī par Botānikas laboratorijas vadītāju (Latvijas Nacionālais arhīvs). Galvenais darba mērķis – vaskulāro augu floras taksonomiskā sastāva izpēte. Tā kā kopš “Latvijas PSR flora” pirmā izdevuma (1953.–1959.) bija pagājis krietns laika sprādis, bija skaidrs, ka jāveic jauna izpēte, kas tēmas noslēgumā pēc 20 gadiem sāktu rezultēties jaunā “Floras” izdevumā. Laima Tabaka izstrādāja darba metodiku. Floras izpēte mērķtiecīgi notika, balsoties uz nesenu veikto ģeobotānisko rajonēšanu. Darbu ģeobotāniskajos rajonos veica šādā secībā:

- I Pjējūras ģeobotāniskais rajons, izpēte no 1971.–1972. g.
- II Kurzemes ģeobotāniskais rajons, izpēte no 1972.–1974. g.
- IV Ziemeļvidzemes ģeobotāniskais rajons, izpēte 1974.–1976. g.
- VIII Dienvidaustrumu ģeobotāniskais rajons, izpēte 1977.–1980. g.
- VII Austrumlatvijas ģeobotāniskais rajons, izpēte 1980.–1983. g.
- VI Viduslatvijas ģeobotāniskais rajons, izpēte 1983.–1986. g.
- V Centrālvidzemes ģeobotāniskais rajons, izpēte 1986.–1989. g.
- III Zemgales ģeobotāniskais rajons, izpēte 1989.–1991. g.

Tika izveidots kvadrātu tīkls ar oriģinālu kvadrātu izmēru (7,6 × 9,3 km), to skaits Latvijā ir 1076 (gan pilnie, gan nepilnie kvadrāti) (Табака и др., 1988). Šāds kvadrātu tīkls ļāva attēlot sugu izplatību valstī. Pētot Latvijas floru, apsekoja katru no šiem 1076 kvadrātiem! Pēc Laimas Tabakas iniciatīvas Latvijas floras izpētē tika pielietota konkrēto floru (KF) metode, ko izmanto floras rajonēšanai un salīdzinošās floristikas pētījumos, lai raksturotu un varētu salīdzināt dažādu lokālo floru bagātību un daudzveidību. Latvijā par konkrēto floru pieņem ainaviski-floristisku modeļlaukumu, kas piesaistīts iepriekš izstrādātajam kvadrātu tīklam. Katrā ģeobotāniskajā rajonā ierīkoja vienu vai divus konkrētās floras modeļlaukumus, kuros veica detalizētu floras izpēti.

9. attēls. Konkrēto floru modeļlaukumi ģeobotāniskajos rajonos
(nav iezīmēts tikai III ģeobotāniskajā rajonā).

Figure 9. Model plots of specific flora in geobotanical districts.

Izmantojot konkrēto floru metodi, var veikt floras struktūras analīzi a) pa galvenajām dzimtām vai ģintīm, b) salīdzināt dažādus ģeobotāniskos rajonus kopumā, c) salīdzināt šo rajonu konkrētās floras, d) salīdzināt mazo kvadrātu floras u.c. Piemēram, Kurzemes ģeobotāniskajā rajonā var salīdzināt Kuldīgas un Kandavas konkrētās floras (KF), pakāpeniski palielinot salīdzināmo platību no 1 kvadrāta (70 km²) līdz 9 kvadrātiem (630 km²), vai, piemēram, vairāku ģeobotānisko rajonu konkrētās floras (Табака и др., 1977; Табака и др., 1987) (1. tabula).

1. tabula. Sugu skaits dažu ģeobotānisko rajonu konkrētajās florās
Table 1. Number of species in several model plots in different geobotanical districts

Ģeobotāniskais rajons	Platība, km ²	Sugu skaits	Sugu skaits
II		KF Kuldīga	KF Kandava
	70	574	665
	157	621	697
	280	682	737
	437	733	765
VI		KF Ropaži	KF Bārbele
	630	741	752
VII		KF Jēkabpils	KF Viļaka
	630	778	696
VIII		KF Rēzekne	KF Medumi
	630	778	824

Katrā rajonā īpaši detalizēti tika pētīts viens vai vairāki mazie kvadrāti 70 km² platībā. Izpētīt 10 mazos kvadrātus 3 ģeobotāniskajos rajonos, rezultāti bija interesanti salīdzināšanai (Табака и др., 1977). Sugu skaits bija no 507 (Valka) līdz 705 (Ķemerī), kur šis skaits atspoguļo mikrorajona floru un dzīvotņu daudzveidību, kurā mazais kvadrāts atrodas. Interesanti salīdzināt šos skaitļus ar piemēram, Daugavpils pilsētas floru, kuru no 1975.–1983. gadam pētīja Laima Tabaka un Ģertrūde Gavrilova. Pilsētas robežās (platība ap 68 km², kas apmēram atbilst 1 mazajam kvadrātam) tika konstatētas 898 sugas (Гаврилова, Табака, 1985).

Laimas Tabakas mērķtiecīgi vadītais darbs ļāva izpētes rezultātus par katru no 8 ģeobotāniskajiem rajoniem apkopot monogrāfijās “Latvijas flora un veģetācija”, kuru atbildīgā redaktore bija Laima (10. attēls). Monogrāfijas rakstīja krieviski, lai aptvertu plašāku tā laika zinātnieku loku. Laima kā labākā krievu valodas prātēja tulkoja un rediģēja kolēģu rakstus.

10. attēls. Visas 8 monogrāfijas “Latvijas flora un veģetācija”.

Figure 10. The full collection of “Flora and vegetation of Latvia”.

Šajās monogrāfijās bez rajona veģetācijas raksturojuma un floras struktūras analīzes katrā ģeobotāniskajā rajonā atrodami raksti arī par retām un aizsargājamām augu sugām, kritisko taksonu analīze, konkrētu reģionu/pilsētu/upju vai ezeru floras, piemēram, Daugavpils flora, Daugavas ielejas flora, Gaujas nacionālā parka ezeru flora u.c. 1987. gadā izdotajā monogrāfijā atrodama arī trīs Austrumlatvijas ģeobotānisko rajonu konkrēto floru salīdzinoša matemātiskā analīze (Табака et al., 1987), bet diemžēl apkopojošs kopsavilkums par visiem rajoniem nav publicēts.

Septiņas monogrāfijas izdotas laika posmā no 1974. līdz 1990. gadam pēc katra konkrētā rajona izpētes pabeigšanas, tikai pēdējais izdevums par Zemgali kavējās naudas līdzekļu trūkuma dēļ un tika izdots 2001. gadā pēc Laimas Tabakas nāves (Tabaka, 2001). Ar pirmajiem konkrēto floru izpētes rezultātiem Laima Tabaka uzstājās jau 1983. gadā Lietuvā, Neringā Vissavienības konferencē (Laasimer и др., 1983), kā arī par šo tēmu sekojušas daudzas publikācijas dažādos izdevumos.

Liela vērība tika pievērsta herbārija, īpaši kritisko taksonu ievākšanai (11., 12. attēli). Tēmas izstrādes laikā Bioloģijas institūta Botānikas laboratorijas herbārija (starptautiskais indekss LATV) krājumi pieauga līdz 150 000 eksemplāriem, no tiem 10% jeb 15 000 bija Laimas Tabakas ieguldījums. Laimai, pat uz teātri ejot, somiņā vienmēr līdzī bija plastmasas maisiņš – ja nu pa ceļam ieraudzīs kādu negaidīti interesantu pilsētas floras pārstāvi.

11. attēls. Laima Tabaka, herbāriju ievācot, 1980-ie gadi.

Figure 11. Collecting of herbarium, 1980s.

12. attēls. Laimas Tabakas meita, botāniķe Valda Baroniņa, darbā Bioloģijas institūta herbārijā, 1990-ie gadi (foto: A. Ēmanis).

Figure 12. Working in the herbarium, 1990s.

Paralēli herbārija vākšanai katrā maršrutā floras uzskaites lapās tika reģistrēti visi redzētie taksoni, bet maršruts atzīmēts kartēs (M 1 : 10 000). Šīs kartes vēl mūsdienās noder, ja nepieciešams atrast kādu retu, tolaik atrastu sugu, jo arī to atradnes iespēju robežās atzīmēja kartēs.

Pēc 7 ģeobotānisko rajonu izpētes 1988. gadā izdots pārskats “Latvijas vaskulāro augu flora”, kurā bija iekļautas 1650 sugas (Табака и др., 1988). Pētījumu laikā konstatētas sugas, kuras līdz tam nebija zināmas Latvijā. Laima Tabaka atradusi vismaz 13 jaunas sugas, piemēram, zemo grīsli *Carex supina*, daudzstublāju pameldru *Eleocharis multicaulis*, brūngano baltmeldru *Rhynchospora fusca*, Poļesjes auzeni *Festuca polesica* u.c. Tā kā Laimu vienmēr ir interesējusi arī adventīvā flora, tad viņas kontā ir tādas jaunas sugas Latvijai kā sarkanbrūnā gandrene *Geranium phaeum*, lapainais sunītis *Bidens frondosa*, skaistā sūrene *Polygonum pulchellum*, baltā rezēda *Reseda alba* u.c. Laima Tabaka vienmēr ir uzsvērusi, ka flora nav statiska, tā ir vienmēr mainīga un dinamiska, un sugu saraksts nekad nebūs gatavs. 11 gadus vēlāk izdotajā Latvijas vaskulāro augu floras taksonu sarakstā (Gavrilova, Šulcs, 1999) iepriekšējais sugu skaits papildinājās ar 289 sugām, jo bija veikta vairāku grupu sistematiskā apstrāde un paplašināta jēdziena “dārzeņbēglis” robeža. Tagad, kad pagājuši vēl 25 gadi, Latvijas flora atkal ir mainījies un pietrūkst jauna apkopojuma par mūsu floru pašreizējā izpētes līmenī. Tiesa – kopš 1999. gada ir sācis realizēties Laimas Tabakas sapnis un viņas ilggadīgi vadītā darba mērķis par jaunas Latvijas “Floras” izdošanu – līdz 2021. gadam ir izdotas 14 “Floras” burtnīcas par dažādām dzimtām vai atsevišķām ģintīm. Diemžēl šobrīd darbs pie jauniem “Floras” izdevumiem ir apstājies.

FLORAS AIZSARDZĪBA. LATVIJAS SARKANĀ GRĀMATA

Īpaša loma Laimas Tabakas dzīvē vienmēr bijusi retām un aizsargājamām augu sugām, reti biotopiem un dabas aizsardzībai Latvijā kopumā. Šai tēmai veltīti daudzi desmiti publikāciju. Pirmā no tām jau 1959. gadā – “Latvijas PSR aizsargājami un retie augi” (Birkmane, Tabaka, 1959). Tajā laikā valsts aizsardzībā bija tikai 5 augu sugas (parastā īve, Baltijas efeja, baltais āmulis, grīņa sārtene, peldošais ezerrieksts), bet brošūrā aprakstītas papildus vēl 25 Latvijā retas sugas, kuras būtu nepieciešams aizsargāt, turklāt uzsvērts, ka šādu sugu ir daudz vairāk. Tā bija pirmā pēckara publikācija, kas veltīta augu sugu aizsardzībai. 1973. gadā publicēta nākamā brošūra, kurā aizsardzībai izvirzītas jau 108 vaskulāro augu sugas (Birkmane, Tabaka, 1973). Šīs sugas 1975. gadā tika iekļautas Ministru Kabineta lēmumā “Par īpaši aizsargājamiem dabas objektiem Latvijas PSR teritorijā”, kurā tās apstiprināja kā aizsargājamās ar likumu. 1977. gadā Latvijas PSR Ministru Padome pieņēma lēmumu “Par Latvijas PSR teritorijā esošo dabas objektu apstiprināšanu”. Lēmums uzdeva LPSR Zinātņu Akadēmijai sadarībā ar Lauksaimniecības ministriju un Mežkopības un mežrūpniecības ministriju izveidot Latvijas PSR Sarkanā grāmatu. Šo darbu organizēt uzdeva Bioloģijas institūtam. Laima Tabaka kļuva par šī darba galveno organizatori vaskulāro augu jomā. Jau 1980. gadā tapa pirmais manuskripta izdevums piecos eksemplāros, bet 1985. gadā iznāca Latvijas PSR Sarkanās grāmatas tipogrāfiskais izdevums (112 vaskulāro augu sugas 5 kategorijās) (Aigare et al., 1985). Laima Tabaka piedalījās arī vēl nākamās Latvijas Sarkanās grāmatas veidošanā, kura publicēta 2003. gadā, un tajā bija iekļautas jau 319 augu sugas 5 kategorijās (Andrušaitis, 2003).

Laima darbojās ne tikai mūsu valsts Sarkanās grāmatas veidošanā, viņa bija arī darba grupas pārstāve no Latvijas Baltijas reģiona valstu Sarkanās grāmatas veidošanā (Ingelög et al., 1993). Tas bija pirmais starptautiskais projekts, kurā piedalījās Bioloģijas institūta Botānikas laboratorija (13. attēls).

**13. attēls. Laima Tabaka Upsalā 1986. gadā
Baltijas reģiona valstu Sarkanās grāmatas plānošanā.**

*Figure 13. Laima Tabaka in Uppsala in 1986 for the planning of the
Red Data Book of the Baltic States.*

Botānikas laboratorija Laimas vadībā piedalījās arī Latvijas īpaši aizsargājamo teritoriju tīkla izveidošanā, sniedza rekomendācijas par jaunām teritorijām, īpaši botāniskajiem liegumiem. Daudzas no šīm teritorijām tagad ir Natura 2000 sastāvā. Pēc Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrijas pasūtījuma botāniķi veica izpēti, piemēram, Gaujas nacionālajā parkā, piedalījās tā zonējuma izstrādē.

Laima panāca, ka starptautiskās programmas “Cilvēks un biosfēra” (*Man & Biosphere*) ietvaros izdeva grāmatu sēriju “Latvijas aizsargājamo teritoriju flora”. Šajā sērijā publicētas 7 grāmatas, divām no tām Laima ir arī līdzautore – “Abavas ieleja” (Табака и др., 1981) un “Klāņu purvs” (Tabaka et al., 1991). Laima bija atbildīgā redaktore arī vairāk nekā 30 sērijas “Daba un mēs” izdevumiem, kurus gatavoja Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība.

BALTIJAS BOTĀNIĶU SADARBĪBA

Īpašs stāsts ir par Baltijas republiku botāniķu sadraudzību, kas aizsākās jau vairāk kā pirms 70 gadiem. Ik pēc 2 gadiem notika Latvijas, Lietuvas un Igaunijas botāniķu kopīgas ekspedīcijas-konferences kādā no republikām, iepazīstot botāniski interesantākās vietas un diskutējot par floras un veģetācijas problēmām. Tas sākās 1954. gadā Lietuvā (14. attēls) un ar dažu gadu intervālu notika līdz pat 1994. gadam, pēdējās reizes jau bez Laimas 2008. gadā Latgalē un Sēlijā, bet 2010. gadā Igaunijā, Hāpsalā. Laima Tabaka vienmēr bija šo ekspedīciju dvēsele no Latvijas puses, šiem par tradīciju kļuvušajiem pasākumiem viņa prata saliedēt dažādu Latvijas ar floras izpēti saistītu institūciju kolēģus, un viņas draugu vidū bija daudzi kaimiņrepubliku botāniķi (15. attēls), kā arī Botānikas institūta Sanktpēterburgā, Maskavas un Baltkrievijas universitāšu vadošie botāniķi, 80-ajos gados tiem pievienojās arī zviedru kolēģi.

14. attēls. Baltijas botāniķi ekspedīcijā-konferencē Lietuvā 1957. gadā (Laima grupas kreisajā pusē, mētelis uz rokās).

Figure 14. Baltic botanists at the expedition-conference in Lithuania in 1957.

Šī Baltijas botāniķu sadraudzība rezultējās kopējā darbā trīs sējumos “Baltijas valstu flora” (Laasimer et al., 1993; Kuusk et al., 1996; Kuusk et al., 2003). Galvenie redaktori, darbu uzsākot, bija Laima Tabaka no Latvijas, Algirdas Lekavičius no Lietuvas un Līvija Laasimere no Igaunijas.

15. attēls. No kreisās: Marija Galeniece, Viktors Masings un Līvija Laasimere (abi Igaunija) un Laima Tabaka, 1970-ie gadi.

Figure 15. From left to right: Marija Galeniece, Viktor Masing and Liivija Laasimer (both Estonia) and Laima Tabaka, 1970s.

Īpaša draudzība gan zinātnē, gan dzīvē Laimu saistīja ar Igaunijas vadošo botāniķi Līviju Laasimeri. Visa “Baltijas valstu floras” izdošana zināmā mērā bija pateicoties šo abu botāniķu sadarbībai un draudzībai, kuras iesaistīja šajā darbā visu trīs valstu kolēģus.

Laimas sabiedrisko un zinātnisko aktivitāšu saraksts ir ļoti garš, te tikai dažas no tām: Latvijas Botāniķu biedrībā kopš 1954. gada, vairākkārt bijusi biedrības Padomes priekšsēdētāja; no 1973.–1988. gadam – Bioloģijas institūta direktora vietniece zinātniskajā darbā; 1973.–1991. gads – Vissavienības zinātnes problēmu Padomē par tēmu “Augu valsts izmantošanas un aizsardzības bioloģiskie pamati”; UNESCO programmas “Cilvēks un biosfēra” Vissavienības un Latvijas Padomes locekle; 1973.–1991. gadā – Vissavienības Botānikas biedrības Zinātnes padomes locekle (Gavri-lova, 2001).

Laima Tabaka ir vairāk nekā 170 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu autore. 1999. gadā viņai par zinātniskajām publikācijām piešķirts *Dr. emeritus* goda nosaukums.

**16. attēls. Top kārtējā publikācija, 1990-ie gadi
(vispirms rokrakstā, tad mašīnrakstā... datoru ēra vēl nav sākusies...).**

Figure 16. Laima Tabaka at work, 1990s.

Pēc 40 vienīgajā darba vietā – Bioloģijas institūtā – nostrādātiem gadiem 1993. gadā Laima pensionējās, taču vienalga turpināja strādāt iemīļoto darbu: tapa 28 sugu apraksti jaunajai Latvijas Sarkanai grāmatai, kā arī vairāku dzimtu apraksti “Baltijas valstu floras” 3. sējuma manuskriptam.

Laima Tabaka mirusi 2000. gada 13. jūlijā, apglabāta Rīgā, Raiņa kapos. Mums palikuši daudzie viņas padarītie darbi botānikas laukā, publikācijas, kartes, herbārija vākumi un siltas atmiņas.

Kā moto visiem mūsdienu botāniķiem var citēt dažus teikumus no Laimas Tabakas runas Vispasaules latviešu zinātnieku kongresā 1991. gada 13. jūlijā: “*Floras pētījumi ir mūsu mazās valsts, mūsu Latvijas, fundamentālās zinātnes sastāvdaļa. Daudzas jo daudzas problēmas un tēmas ir iespējams pētīt arī citur pasaulē, bet Latvijas dabu, Latvijas floru – tikai Latvijā un tikai mēs paši*”.

LITERATŪRA

- Aigare, V., Andrušaitis, G., Lipsbergs, J., Lodziņa, I., Tabaka, L. 1985. *Latvijas PSR Sarkanā grāmata. Iznikstošās dzīvnieku un augu sugas*. Rīga: Latvijas PSR ZA Bioloģijas institūts, 525 lpp.
- Andrušaitis, G. (red.) 2003. *Latvijas Sarkanā grāmata. 3. sējums. Vaskulārie augi*. Rīga: Latvijas Universitātes Bioloģijas institūts, 691 lpp.
- Birkmane, K., Tabaka, L. 1959. *Latvijas PSR retie un aizsargājамie augi*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 45 lpp.
- Birkmane, K., Tabaka, L. 1973. *Latvijas PSR aizsargājamās augu sugas*. Rīga: Zinātne, 54 lpp.
- Galeniece, M., Tabaka, L., Birkmane, K. 1958. *Latvijas PSR veģetācija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 78 lpp.
- Galeniece, M., Tabaka, L. 1962. *Latvijas PSR sfagnu sūnu noteicējs*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 111 lpp.
- Galeniece, M., Tabaka, L., Birkmane, K. 1963. *Latvijas PSR ģeobotāniskā karte skolām* (M 1 : 400 000). Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība.
- Galeniece, M., Tabaka, L., Birkmane, K. 1988. Veģetācijas karte. Ģeobotāniskā rajonēšana. Grām.: *Latvijas PSR atlants*. Maskava: PSRS Ministru Padomes Ģeodēzijas un kartogrāfijas galvenā pārvalde, 18. lpp.
- Gavrilova, Ģ., Šulcs, V. 1999. *Latvijas vaskulāro augu flora. Taksonu saraksts*. Rīga: LU Bioloģijas institūta Botānikas laboratorija, 135 lpp.
- Gavrilova, Ģ. 2001. Laima Tabaka (1924–2000). Dzīves gaita un ieguldījums Latvijas botānikas zinātnē. Grām.: *Latvijas flora un veģetācija. Zemgales ģeobotāniskais rajons*. Rīga: LU Bioloģijas institūts Botānikas laboratorija, 67.–93. lpp.
- Ingelög, T., Andersson, R., Tjernerberg, M., (Tabaka, L. executive committee and expert group member). 1993. *Red Data Book of the Baltic Countries. Part 1. Lists of threatened vascular plants and vertebrates*. Swedish Threatened Species Unit, Uppsala in co-operation with Institute of Biology, Riga, 95 pp.
- Kuusk, V., Tabaka, L., Jankevičiene, R. (Eds.) 1996. *Flora of the Baltic Countries. Vol. 2*. Tartu: 372 pp.
- Kuusk, V., Tabaka, L., Jankevičiene, R. (Eds.) 2003. *Flora of the Baltic Countries. Vol. 3*. Tartu: 405 pp.
- Laasimer, L., Tabaka, L., Lekavičus, A. (Eds.) 1993. *Flora of the Baltic Countries. Vol. 1*. Tartu: 362 pp.
- Latvijas Nacionālais arhīvs. Latvijas valsts arhīvs. Fonds: LR Izglītības un zinātnes ministrijas LU Bioloģijas institūts. 2367-6-90.
- Rumans, P. 1958. *Kur Amudarja plūst*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 170 lpp.
- Tabaka, L., Birkmane, K., Galeniece, M., Šmite, P. 1965. *Latvijas PSR veģetācijas karte* (M 1 : 200 000). Oriģināls. Rīga.
- Tabaka, L., Eglīte, Z., Āboliņa, A. 1991. *Klāņu purvs*. Rīga: Zinātne, 163 lpp.
- Tabaka, L. 2001. Latvijas flora un veģetācija. Grām.: *Zemgales ģeobotāniskais rajons*. Rīga: LU Bioloģijas institūta Botānikas laboratorija, 5.–64. lpp.
- Гаврилова, Г.Б., Табака, Л.В. 1985. Флора города Даугавпилс. В кн.: Флора и растительность Латвийской ССР. Восточно-Латвийский геоботанический район. Рига: Зинатне, 184.–269. стр.
- Лаасимер, Л., Лякавичюс, А., Табака, Л. 1983. Критический конспект флоры Прибалтики. В кн.: Тезисы докладов VII Делегатского съезда Всесоюзного ботанического общества. Ленинград: 50.–51. стр.
- Мелналкснис, Л.В. 1949. Геоботанические исследования пойменных лугов верховьев реки Салаца. Дипломная работа. Латвийский Государственный Университет, 135 стр.
- Табакс, Л. 1955. Материалы к исследованию растительного покрова олиготрофных болот Приморской низменности Латвийской ССР. В кн.: Растительность Латвийской ССР. Вып. I. Рига: изд. АН Латв. ССР, 233.–258. стр.
- Табака, Л. 1967. Геоботаническое районирование как одна из основ природно-территориального разделения и хозяйственно-экономического планирования в Латвийской ССР. Известия АН Латвийской ССР 10: 94–98.
- Табака, Л.В., Клявиня, Г.Б., Плотникс, М.Р. 1977. Некоторые методические вопросы изучения видового состава западной Латвии. В кн.: Флора и растительность Латвийской ССР. Курземский геоботанический район. Рига: Зинатне, 86.–120. стр.
- Табака, Л., Клявиня, Г. 1981. Долина реки Абава. Рига: Зинатне, 131 стр.
- Табака, Л.В., Плотникс, М.Р., Земитис, Л.А. 1987. Сравнительный анализ конкретных флор

Восточной Латвии. В кн.: Флора и растительность Латвийской ССР. Средне-Латвийский геоботанический район. Рига: Зинатне, 90.–102. стр.

Табака, Л., Гаврилова, Г., Фатаре, И. 1988. Флора сосудистых растений Латвийской ССР. Рига: Зинатне, 194 стр.

Laimas Tabakas publikāciju saraksts atrodams:

Kavacs, G. (red.) 1998. Latvijas Daba. Enciklopēdija. Rīga: Preses nams, 6. sēj., 564.–565. lpp.

Gavrilova, Ģ. 2001. Laima Tabaka (1924–2000). Dzīves gaita un ieguldījums Latvijas botānikas zinātnē. Grām.: *Latvijas flora un veģetācija. Zemgales ģeobotāniskais rajons*. Rīga: LU Bioloģijas institūta Botānikas laboratorija, 67.–93. lpp.

Vikipēdija. Laima Tabaka. URL: https://lv.wikipedia.org/wiki/Laima_Tabaka.